

לזיהותו של המיוחס לרש"י על תענית *

המעתיק הוסיף לראש כתב יד א את הדברים שלהלן: פירוש מסכת תענית לא נודע מפרשו. אבל מצאתי שפירשו אותו תלמידי רבי שלמה זצ"ל. דבריו נתאשרו על-ידי העובדא, שהמאירי, עמוד 5, מביא בשם גדולי הרבנים — רש"י¹ „מה שבכת' שלנו הובא בשם ור' אמר לי או מפי ר'". הרי שתלמידו ממש היה.

אבל מה שמו של תלמיד זה? ר' י"נ אפשטיין² חושב את פ' המיוחס לרש"י על תענית לפירוש רשב"ם. נימוקו — כפי שיוצא מתוך הערה שם — הוא „שחוק מן הרשב"ם אין גם אחד בין תלמידי רש"י שלשונו וסגנונו דומה מעט ללשון הריב"ן" ופירוש המיוחס לרש"י על תענית דומה מעט ללשון הריב"ן. ומכיון „שהמ' לרש"י חלק ק, ב (שר' י"נ אפשטיין מזהה כפירוש ריב"ן) שונה מן המ' לרש"י תענית כד, ב וכן חלק קיג, א, ד"ה שלש מפתחות, שונה מפ' תענית ב, א" — יוצא, שפ' תענית הוא פירוש רשב"ם.

ר' י"נ אפשטיין שם הבטיח להביא עוד הוכחות, שרשב"ם חיבר את פ' המ' לרש"י על תענית „במק"א". בוודאי היה מאספ' שם את כל הציטאטות המובאות בראשונים על שם הרשב"ם הנמצאות גם כן במיוחס לרש"י על תענית; ובוודאי היה מנתח לפרטי פרטים את לשונו וסגנונו של המ' לרש"י על תענית ומצביע על הדמיון הרב שבין המ' לרש"י והרשב"ם וכו' כדי הטובה עליו. לדאבוננו, עד כמה שידוע לי לא הספיק לעשות זאת. ולא נשארה לנו אלא ההוכחה שכתב בהערה שם ועליה אני רוצה להעיר כאן.

מה שכתב, שהמיוחס לרש"י חלק קיג, א שונה מן המיוחס לרש"י תענית ב, א אינו נכון אלא כלפי הנדפס, אבל כבר הוכחנו^{2*}, שהפ' לשלושת העמודים הראשונים הנדפס אינו של המיוחס לרש"י אלא של רבינו גרשום (או המיוחס לו) ואולם בפירוש המיוחס לרש"י (כת"י) נמצא אותו הפירוש על שלוש מפתחות (שאף „אחת" מהן לא נמסרה לשליח) כמו שהוא בחלק. אלא שמביא אחר כך („אית דמפרשי שלא נמסרו לשליח ביחד") גם דעת ר' גרשום. אמנם הוא צודק, שהפירוש לחלק קו (תאשה שכו בשת ירק וכו') שונה מלתענית כד. אבל כדי להוכיח, שהפירוש לתענית אינו מהריב"ן, צריכים אנו לקבל הנחתו, שהפירוש לחלק הוא של הריב"ן נגד הרמ"ה ועוד ראשונים³.

מאידך גיסא, הלשון של המיוחס לרש"י על תענית (בפרט אחרי הדפים

* ראה מאמרי „שלשה העמודים הראשונים של הפירוש המיוחס לרש"י על תענית",

ב„סיני", כרך מג, עמ' ריא—רכב.

1 אבל עיין בתרביץ, שנה ד, ע' 24, ה' 52, ובעמ' 164, ה' 116.

2 תרביץ, שנה ד, עמ' 22 ה' 46. 2* עי' מאמרי, שם עמ' רכב.

3 עיין שם הערות 45, 47; ומ"ש מו"ר ר' ש. ליברמן ב„שקיעין", עמ' 92.

הראשונים) הרבה יותר קצר משל הרשב"ם, "תודאי". את זה נוכל לראות כשנשווה פירוש הרשב"ם עם פירוש המיוחס לרש"י על אותו הקטע מהתלמוד שנמצא בשתי המסכתות, תענית ובבא בתרא (או ערבי פסחים). דוגמא אחת.

<p>המיוחס לרש"י תענית לא, א לאחר שירצה יעלו. הושע בן אלה רשע היה זכתיב (מלכים ב, יז) ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל והיינו דקאמר רק שבטל את הפרוסדות ואמר לאיזה שירצו יעלו.</p>	<p>רשב"ם ב"ב קכא, ב יום שביטל הושע בן אלה פרסאות. שומרים כדחניא בסדר עולם כשראה הושע בן אלה שגלו עגלי הזהב עמד והעביר פרסאות שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל שבכל מלכי ישראל הוא אומר וילך בדרך ירבעם בן נבט ובחטאתו אשר החטיא את ישראל, אבל בהושע כתיב רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו.</p>
--	--

גם כן יש שינויים בין פ' המיוחס לרש"י על תענית ופ' רשב"ם ("הודאי")
על בבא בתרא.

<p>1 המיוחס לרש"י תענית כה, ב ...אף צדיק אין לו זיכר (כ"ה בכת"י) צדיק אין גזעו מחליף — אינו בתחית המתים.</p>	<p>רשב"ם בבא בתרא פ, ב אף צדיק אין גזעו מחליף אם מת שלא יולד בן כמותו. א"נ אם יפול לא יקום.</p>
--	---

<p>2 המיוחס לרש"י תענית ל, ב שניתנו בו לוחות אחרונות. שבי"ז בתמוז ירד משה מן ההר... חשוב מ"ז בתמוז עד יום הכיפורים והו' להו' שמונים יום... ושלשים דאב... וליל צום השלים כנגד לילו של י"ח (כן בכת"י) תמוז דלא הוה בחושבניה דהא נפק ליה כבר בשעה שעלה... כך שמעתי.</p>	<p>רשב"ם בבא בתרא קכא, א יום שנתנו בו לוחות האחרונות. כדחניא בסדר עולם משה עלה... וירד בכ"ח באב ...ועלה בכ"ט באב ועשה עוד מ' יום מל' באב עד י' בתשרי... ואותו היום ירד משה והלוחות בידו.</p>
--	--

לפי המיוחס לרש"י רק ימים שלמים נחשבים בחשבון של שמונים יום;
ליל יו"כ הוא אפוא משלים מה שחסר מליל י"ח בתמוז. ואולם הרשב"ם חושב גם
ימים מקוטעים, שהרי משה ירד בכ"ח באב ולא עלה עד למחרת בכ"ט באב. גם
המיוחס לרש"י כותב כך שמעתי והרשב"ם מביא אותו בשם הסדר עולם.

<p>3 המיוחס לרש"י, שם לא היה הדיבור עם משה ביחוד וחיבה דכתיב וידבר ה' אלי לאמר — אלי נתייחד הדיבור. ואע"ג דמקמי הכי כתיבי קראי בהו וידבר איכא דאמרי לא היה פה אל פה נאלא בחזיון לילה] (שלש מלים אלו חסירות בכת"י א ונשלמו עלידי משהו אחר בגליון). גמגום.</p>	<p>רשב"ם, שם לא היה דיבור עם משה. פה אל פה כבתחילה אבל אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים היה מדבר על ידי מלאך, או באורים ותומים. אי גמי לא היה מדבר עמו אלא על ידי צורך מעשה הצריך להם.</p>
--	--

כמה "מדרכי לשונותיו ומבטאיו המיוחדים לו" של הריב"ן שר' י"ג אפשטיין
רואה "כאבן בוחן לבחון על ידם את הפירושים המיוחסים לו, אם שייכים לו
באמת או לא" נמצאים גם כן במיוחס לרש"י על תענית.
מ"ר — ד, א (שלוש פעמים); ז, א; יא, ב, בכת"י ב, ב.

- מ"ר לישנא אחרינא — יג, ב; יט, ב.
נראה לרבי — ו, א.
שוב אמר לי ר' — יז, א; יט, ב (בלי "לי"); ור' אמר לי — בכת"י ג, א.
כך שמעתי — י, א; יד, ב; יז, א (פעמיים); יט, א; כב, א; כה, ב; לא, ב.
שמעתי לישנא אחרינא — טו, א.
שמעתי אומרים — כט, ב.
לא שמעתי טעם — כה, א.
ולא אתפרש טעמא — כ"י ב, ב.
גמגום — ו, א; לא, ב.
ל"א — ד, א; ה, א (פעמיים — בכת"י חסר בד"ה מונה); ו, א; ו, ב (שלוש פעמים); י, ב; יא, א; יט, א; כב, ב; כד, א; כה, א; כט, א (פעמיים).
בכת"י ב, ב; ג, א.
ענין אחר — יא, א.
ואית דלא גרסינן — ד, א.
אית דמפרשי — בכת"י ב, א.
לא נהירא — כז, א (כן בכת"י).
מה שלא נמצא בריב"ן:
1) וברא"ש קונטרס רומי אתה מוצא תשובת רבינו (כן בכת"י) בכך — כא, ב.
2) לא גריס בספר רבי. ובספר שלי כתוב — כה, א.
3) לא ידוענן מנא איתפרש — יז, א.
המיוחס לרש"י — כמו הריב"ן נוהג "לאסוף בפירושו את רוב הפירושים השונים שנמצא בפירושים שהיה לפניו". הנוהג הזה אם כי לא שכיח בנדפס מתבלט ביותר בכת"י בעמוד ב כשמביא את כל הפירושים בנוגע לבעית הגמ' אם ר' אליעזר לומד מניסוך המים או מלולב.
שם — בכת"י — באותו הענין המיוחס לרש"י "מבקר בבקורת חריפה את נוסחאות ספרי התלמוד" — כדרכו של הריב"ן — עד שהוא כותב: אין טעם וריח לכל המפורש למעלה האי דכתיב וכו' שיבוש הוא וכו' הכא ה"ג וכו' וכן הוא ביג, ב.
מכל האמור למעלה יוצא אפוא, שאם הספק הוא בין הריב"ן והרשב"ם — אז אפשר להכריע ולקבוע, שהריב"ן הוא המחבר של המיוחס לרש"י על תענית.

4 ליתא בנדפס. ר' ישעיה מטראני הראשון (שנדפס באהלי יצחק ליחרנו תקפ"א) מביאו בשם "המורה" — שם שקורא גם למיוחס לרש"י, כפי שאפשר לראות בדף כז, שמביא שם את המורה הנמצא בנדפס, יחד עם מ"ש המורה (רש"י) במגילה כב. הרי לך עוד ראיה, שהנדפס לשלושת העמודים הראשונים לא של המיוחס לרש"י הוא.